

MONOSZLÓ NB. PÉTER ÉS BAJOR OTTÓ ALAKJA STÁJER OTTOKÁR *RÍMES KRÓNIKÁJÁBAN*

Kulcsszavak: *Ottokar aus der Gaal; Monoszló nb. Péter püspök; Kán László; Wittelsbach Ottó; stájer Rímes krónika*

Monoszló nb. Gergely fia Péter püspök¹ neve bizonyosan nem cseng ismeretlenül az erdélyi tudományos közönség számára, hiszen az egyháznagy talán az első olyan püspöke egyházmegyéjének az Árpád-korban, akinek az életútját többé-kevésbé részleteiben is ismerjük. A püspök életének legfontosabb forrásait a korabeli diplomatikai kútfők adják, ebből fakadóan Temesváry János 1922-es, a középkori erdélyi püspökökről írt monográfiájának Monoszló nb. Péterről szóló – ha minden részletében nem is elfogulatlan – fejezete is e forráscsoportra támaszkodik leginkább.² A Monoszló nb. Péter pályáját feldolgozó historiográfiák sorában mindenképpen meg kell említenünk Jakó Zsigmond,³ továbbá Adinel Dincă⁴ és Kovács Mihai⁵ nevét. Mindannyian fontos adalékokat szolgáltatottak a magyar és a román történetírás számára,

* BÁLING Péter (1977), PhD, történész, tudományos munkatárs, MTA–ELTE–PTE Magyarország egyházi archontológiája (1000–1382) kutatócsoport, baling.peter@gmail.com

1 Lásd ZSOLDOS Attila: *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*. MTA BTK, Bp., 2011 (História Könyvtár. Kronológiák, Adattárak 11). 90. A nemzetség történetének foglalatához lásd Kovács Mihai: „*Semper meliora prospiciuntur et utiliora attenduntur*”. *Monoszló nb. Péter erdélyi püspök társadalmi és politikai kapcsolatai*. Erdélyi Múzeum LXXVII(2015). 1. sz. (a továbbiakban Kovács: *Semper meliora*). 2–5; TEMESVÁRY János: *Erdély középkori püspökei*. Kvár, 1922. 47–52.

2 TEMESVÁRY: *i. m.* 46–111.

3 Itt elsősorban az erdélyi püspökség birtokainak a vizsgálatán alapuló tanulmányára érdemes gondolni. JAKÓ Zsigmond: *Az erdélyi püspökség középkori birtokairól = Erdély a keresztény magyar királyságban*. Szerk. BENKÓ Lóránd et al. EME, Kvár, 2001 (Erdélyi Tudományos Füzetek 231). 107.

4 Adinel Ciprian DINCĂ: *Instituția episcopală latină în Transilvania medievală (sec. XI/XII–XIV)*. Argonaut&Mega, Cluj-Napoca, 2017.

5 Kovács: *Semper meliora*. 1–13; uő: „*Ut Dei ecclesia in suo statu tuta permaneat et in suis bonis sit tranquilla*.” *Monoszló nb. Péter erdélyi püspök egyházkormányzati és birtokszervezői tevékenysége = Szent Márton és Benedek nyomában. Tanulmányok Kósza László emlékére*. Szerk. FEDELES Tamás–HUNYADI Zsolt. Szeged–Debrecen, 2019 (Fontes et Libri 3 – a továbbiakban Kovács: *Dei ecclesia*). 294–309.

annak érdekében, hogy az említett püspök működését, politikai szerepvállalását, egyházkormányzati és egyházszervezői tevékenységét tisztábban lássuk. Utóbbi munkák, Temesváry írásához némileg igazodva, elsősorban az okleveles forrásanyag feldolgozásán alapulnak. Annak ellenére, hogy – köszönhetően az utóbb említett két szerzőnek – az elmúlt időszakban több tudományos igényű publikáció is napvilágot látott Monoszló nb. Péter püspökségével kapcsolatban, számos kérdés tisztázatlan maradt. Többek között a püspök és az erdélyi káptalan szerepvállalása abban az eseménysorozatban, amelynek következtében az Árpád-ház kihalását követő trónviszályok időszakában az egyik trónaspiráns, Wittelsbach Ottó bajor herceg és a magyar Szent Korona Kán László erdélyi vajda kezére került.

Érdemes már ez utóbbi ügy kapcsán és természetesen a püspök történeti alakjának megrajzolásakor is figyelembe venni egy további forráscsoportot, nevezetesen a narratív kútfőként. Ebből sajnos nem sok olyan ismert, amely valamilyen kontextusban megemlítené Péter püspököt. Egy azonban mindenképpen megérdemli, hogy behatóbban foglalkozzunk vele, hiszen szerzője név szerint is hivatkozott az egyháznagyra. E narratív kútfő nem más, mint Stájer Ottokár (Ottokar aus der Gaal) *Rímes krónikája*, amely a magyar szakirodalomban már régtől fogva ismert és talán a leginkább idézett német nyelvű forrás.⁶

A stájerországi *Rímes krónika* az eseményeket 1246-tól kezdődően egészen az 1309. esztendőig tárgyalja, szerzője pedig annak az Otto von Lichtensteinnek a köreihez tartozott, akinek az édesapja, Ulrich, számos tisztséget viselt Stájerországban, és a *Frauendienst* című epikus mű írójaként is ismert. A krónika írója, Ottokar – aki egyébiránt a Strettwich család leszármazottjának tekinthető – a forrásokban Otacher ouz der Gaal néven fordul elő. Munkáját minden bizonnyal a már említett Otto von Lichtenstein mecénásként támogatta.⁷ Noha Ottokár a krónika megírásához minden bizonnyal felhasznált középkori kéziratokat, okleveleket, illetve a helyi szájhagyományt is, az események elbeszélése és a mű forrásértéke – legalábbis a magyar történelemre vonatkozóan – sokszor megkérdőjelezhető. A krónika közel 100 000 sorából Gombos Albin adta közre azt a több mint 22 000 soros kivonatot, amelyben a ma-

6 Tünde RADEK: *Das Ungarnbild in der deutschsprachigen Historiographie des Mittelalters*. Peter Lang, Frankfurt am Main, 2008 (Budapester Studien zur Literaturwissenschaft 12). 51; Ottokar aus der Gaal: *Stájer rímes krónika*. Ford. BAGI Dániel, közreműk. Orsós Julianna, kommentárok és bev. BAGI Dániel. BTK TTI, Bp., 2023 (Arpadiana XI – a továbbiakban *Rímes krónika*). 53.

7 ORSÓS Julianna: *Epizódok II. Ottokár 1273. évi hadjáratából*. Pontes 4(2021). 255. Ottokár személyére, életére részletesen lásd *Ottokars Österreichische Reimchronik*. I–II. Ed. Joseph. SEEMÜLLER. Hannoverae, 1890 (Monumenta Germaniae Historica [a továbbiakban MGH]. Deutsche Chroniken V/1–2 – a továbbiakban *Reimchronik*). I. LXXXVIII–CXXV; illetve *Rímes krónika*. 9–13.

gyar történelemre vonatkozó adatok lelhetők fel.⁸ Legutóbb a Magyarországot érintő középkori német nyelvű elbeszélő források kiadására 2018-ban alakult kutatócsoport vette célkitűzései közé a stájer *Rímes krónika* magyar vonatkozású részeinek kibővített, az eseményeket kontextusba helyező közreadását és magyar nyelvre fordítását.⁹

Ottokár krónikájában Monoszló nb. Péter és Wittelsbach Ottó bajor herceg történetének bemutatása nyilvánvalóan az Árpád-ház kihalását követő események sorába illeszkedik. Ottó, mint ismeretes, az Árpádokkal anyai ágon való rokonsága okán és a koronázási ékszerek birtokában maga is jogot formált a magyar trónra, ahogyan ezt a korszak eseményeit tárgyaló összefoglaló munkák sorra meg is említik.¹⁰

Családjának genealógiai adatairól leginkább a Wittelsbach I. Lajos bajor herceg és rajnai palotagróf özvegye, Ludmilla által 1232-ben alapított seligenthali Szűz Mária-kolostor¹¹ nekrológiuma¹² és a bajorországi niederaltaichi bencés monostorban – többek közt Herman apát által is – összeszerkesztett forrásmű tájékoztat.¹³ Ottó valóban az Árpádok sarja volt, hiszen apja, (XIII.) Henrik herceg IV. Béla király leányát, Erzsébetet vette feleségül.¹⁴ Wittelsbach Ottó 1261. február 11-én látta meg a napvilágot,¹⁵ a hercegi pár legidősebb fiúgyermekéként. Három felnőttkort is megért fivére ismert, Henrik (Heinrich, 1262–1280), Lajos (Ludwig, 1269–1296) és István (Stephan, 1271–1310). A legfiatalabb fivér névválasztása – noha szokatlan a

8 *Az Árpád-kori magyar történet külföldi elbeszélő forrásai. (Catalogus fontium historiae Hungariae aevo ducum et regum ex stripe Arpad descenduntium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCXI).* III. Ed. GOMBOS Ferenc Albin. Bp., 2011. 1780–1953.

9 A munka a *Középkori német nyelvű elbeszélő források – Magyarország Mügelin Henrik (Ungarchronik), Ottokar aus der Gaal (Chronik) és Jakob Unrest (Ungarische Chronik) c. művében* nevű, K 123848-as azonosítószámú NKFIH-pályázat keretében valósul meg; a stájer *Rímes krónika* Bagi Dániel fordításában, Orsós Julianna közreműködésével jelent meg. Lásd *Rímes krónika*.

10 ENGEL Pál–KRISTÓ Gyula–KUBINYI András: *Magyarország története 1301–1526*. Osiris, Bp., 1998. 47–48; CSUKOVITS Enikő: *Az Anjouk Magyarországon. I. I. Károly és uralkodása (1301–1342)*. MTA BTK TTI, Bp., 2012 (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések – a továbbiakban CSUKOVITS: *Az Anjouk*). 58–59.

11 A kolostor történetére lásd FELIX MADER: *Die Kunstdenkmäler von Niederbayern – Stadt Landshut*. München, 1927. 216–289. (Online változat: <https://pbc.gda.pl/dlibra/docmetadata?id=747> – Utolsó megtekintés: 2023. 07. 26.)

12 *Necrologium Saeldentalense*. Ed. I. STURM. Berolini, 1920 (MGH. Necrologia Germaniae IV). 473–524.

13 *Annales et historiae Altabenses*. Ed. Ph. JAFFÉ. Hannoverae, 1861 (MGH. Scriptores in Folio [a továbbiakban SS] XVII). 351–427.

14 WERTNER Mór: *Az Árpádok családi története*. Nagybecskerek, 1892. 481–484.

15 „1261. Domina Elysabeth ducissa Bauwarie peperit filium in proxima nocte post festum sancte Scolastice virginis, quem dominus Henricus dux nominari fecit Ottonem.” *Hermannii Altabensis Annales*. Ed. Ph. JAFFÉ. Hannoverae, 1861 (MGH. SS XVII). 402. Vö. WERTNER: *i. m.* 482.

Wittelsbach-dinasztia körében – nem lehet véletlen döntés eredménye, sokkal inkább a magyar királyoktól való leszármazásra való utalásként fogható fel. Nővérei közül Erzsébet (Elisabeth, 1258–1314) és Ágnes (Agnes, ?–1315) a seligenthali ciszterci kolostor apácái voltak, húgai közül Zsófia (Sophia, 1264 k.–1282) Poppo hennenbergi gróf, Katalin (Katharina, 1267–1310) pedig Frigyes meißeni őrgróf felesége lett. Ottó kétszer is házasodott, először Habsburg Rudolf német király Katalin nevű leányát vette el, majd az asszony 1282-ben bekövetezett halála után Ágnessel, Glogau hercegnőjével kötött házasságot. Annak ellenére, hogy Ottó az első Habsburg uralkodó veje volt, Rudolf, illetve annak fia, Albert ellenfelének számított. Alsó-Bajorország hercegi székét 1290, azaz apja halála óta bírta, 1294-től pedig két életben maradt testvérével, Lajossal és Istvánnal kormányozta. Az 1298. évi göllheimi ütközet után, ahol Nassaui Adolf – Albert ellenfele a német trónért vívott küzdelemben – alulmaradt és elesett, Ottó kénytelen volt meghódolni a Habsburgoknak. Az ezt követő időszakban azon igyekezett, hogy Albert fiának, Rudolf hercegnek és II. Vencel cseh királynak a konfliktusából előnyt kovácsoljon a maga számára, hol az egyik, hol a másik felet támogatva.¹⁶ Magyarországi kalandjára azután került sor, hogy 1304-ben II. Vencel a fiát, a későbbi III. Vencel cseh királyt Magyarországról a Szent Koronával együtt Prágába menekítette. 1305 októberében, apja halálát követően, III. Vencel lemondott a magyar királyi címéről, és azt, a koronázási ékszerekkel együtt, távoli rokonára, III. Ottóra ruházta.¹⁷

Krónikásunk is megörökítette e jelenetet, ám az események menetét e rövid sommázatnál sokkal teátrálisabban adta elő. A történet szerint ugyanis Ottó herceg a halálos ágyán fekvő II. Vencelt arra kérte, hogy a Magyar Királyságot adományozza neki. A cseh király ennek eleget is tett, és minden Magyarországgal kapcsolatos jogát a bajor hercegre ruházta. Ezenfelül átadta neki a koronát, a jogart, Szent István palástját és kardját, valamint okleveleket is. Vencel a bajor herceg gondjára bízta a Budáról elhurcolt foglyokat is, aki aztán szabadon engedte őket, bízva abban, hogy azok jövőbeli királyságának támaszaivá válhatnak.¹⁸ A *Rímes krónika* e fejezetének a forrásul bizonyára az *Annales Salisburgenses* folytatása szolgált.¹⁹ Ottokár a továbbiakban

16 Wilhelm STÖRMER: *Otto III = Neue Deutsche Biographie*. 19. Duncker&Humblot, Berlin, 1999. 674–675. (Online változat: <https://www.deutsche-biographie.de/ppn137964218.html> – Utolsó megtekintés: 2023. 07. 26.) Ottó pálfordulásaiban szerepet játszhatott az is, hogy magát a magyar trón várományosának tekintette. Lásd SKORKA Renáta: *A Szent Korona kalandos körutazása az interregnum éveiben = A Szent korona hazatér. A magyar korona tizenegy külföldi útja (1205–1978)*. Szerk. PÁLFFY Géza. MTA BTK TTI, Bp., 2018 (a továbbiakban SKORKA: *Szent Korona*). 105.

17 CSUKOVITS: *Az Anjouk*. 58.

18 *Reimchronik*. II. 1128. Vö. *Rímes krónika*. 336–337.

19 *Continuatio Weichardi de Polhaim 1280–1307*. Ed. W. WATTENBACH. Hannoverae, 1851 (MGH. SS IX). 810–818. A vonatkozó részekre lásd uo. 817. Vö. *Rímes krónika*. 336. (1212. jegyz.)

kitér Ottó és a Habsburgok ellentétére, amely szerint azért robbant ki, mert a bajor herceg nem kérte ki Albert német király véleményét és hozzájárulását a magyar trón betöltéséhez. Ottó herceg így kénytelen volt titokban átkelni Magyarországra, részint mert a német király fiának, Rudolf osztrák hercegnek a parancsára a határokat lezárták, részint mert a Vág völgyében a bajor herceg tartott Csák Máté hatalmától. Ottó a koronázási ékszereket is elrejtette, a Szent Koronát például egy csobolyó alakú börtökbe varrták bele.²⁰ Ez utóbbiról a magyar krónikás hagyomány is megemlékezett.²¹

A történet folytatása szerint a bajor herceg először Sopron városába ment, ahol érkezését követek tudatták Iván gróffal, azaz Héder nb. Kőszegi Iván (János) nádorral. A nádor – aki korábban oroszlánrészt vállalt abban, hogy a cseh Vencelt megkoronázzák²² –, miután megtudta, hogy Ottó magával hozta a Szent Koronát, maga is a városba sietett. A bajor herceg nem sokkal ezután Kőszegi Iván és mások társaságában Budára ment, ahol hívei királynak ismerték el, és esküt is tettek neki.²³ Ottó azonban a koronát elrejtette, és nem akarta megmutatni senkinek, mire Iván gróf – Ottokár ugyanis következetesen e címmel emlegette a nádort²⁴ – cselet eszelt ki: arra kérte a püspököket, hogy járuljanak a herceg elé, és vegyék rá a fehérvári koronázásra.²⁵ A krónika azt is tudni véli, hogy a nádor tette mögött azon korábbi esküje állt, miszerint a Szent Koronát mindenáron visszajuttatja Magyarországra, hiszen az az ő tanácsára került Csehországba, amikor Vencel király fiát próbálták a magyar trónra hívni. Ottó azonban halogatta a koronázás kérdését, hiszen félt, hogy ezáltal elveszítheti hatalmának a zálogát. Ezért még a felkenés előtt meg akarta nyerni magának az erdélyi szászok hűségét. A magyarok elküldtek tehát egy püspököt, hogy a nevükben egyezzen meg a szászokkal, azok pedig küldjenek minél hamarabb követeket Budára, és biztosítsák Ottót hűségükről, aki majd a koronázás után bizton meglátogatja őket.²⁶ Noha Ottokár ekkor még nem nevezi nevén a püspököt, nem kizárt, hogy az erdélyi főpapról, azaz Monoszló nb. Péter püspökről lehetett szó.²⁷

20 *Reimchronik*. II. 1133–1136. Vö. *Rímes krónika*. 341–344.

21 *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*. Ed. Alexander DOMANOVSKY (a továbbiakban: *Krónikakompozíció*). *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. Ed. Emericus SZENTPÉTERY. I–II. Bp., 1999. I. 484–485. A 14. századi krónikakompozíció szövege nagyban hasonlít egyébként Stájer Ottokár leírásához.

22 Személyére és szerepvállalására Vencel (László) magyarországi uralmában lásd SKORKA Renáta: *A „mohó farkas” utóda*. Világtörténet 39(2017). 1. sz. (a továbbiakban SKORKA: *Mohó farkas*). 96–104.

23 *Reimchronik*. II. 1138.

24 A krónika szövegében „gráf Yban”.

25 *Reimchronik*. II. 1139. Vö. *Rímes krónika*. 346.

26 *Reimchronik*. II. 1139–1140. Vö. *Rímes krónika*. 347–348.

27 *Rímes krónika*. 347. (1258. jegyz.)

A krónika folytatása szerint miután mindez megtörtént, és Fehérváron a koronázásra is sor került, Ottó továbbra sem volt hajlandó kiadni kezéből a koronát. A püspökök ezért azt tanácsolták neki, hogy menjen Erdélybe, és házasodjon be László vajda²⁸ családjába. A szászok azonban figyelmeztették, hogy a vajda igencsak megbízhatatlan ember, és hogy óvakodják tőle. Ekkor Péter erdélyi püspök tanácsára – akit Ottokár e helyütt nevén is nevezett – Ottó elhatározta, hogy a főpap birtokán fog megszállni, és nem megy a vajda várába. Péter püspök emberei azonban László várába kísérték Ottót, aki ott fogságba esett. Előbb azonban – így a történet – még gondoskodott a koronáról, és elküldte azt Bajorországba.²⁹ Itt négy hétig raboskodott, majd a szerb és a bolgár király fenyegetésére László vajda kiadta őt Havasalföld urának, aki kínzásnak akarta alávetni. Ám mielőtt ezt megtehetette volna, az uralkodó betegségbe esett, és csak akkor gyógyult meg, miután felesége tanácsára Ottót elengedte, ő pedig a Rusz területén keresztülvágva hazajutott Bajorországba.³⁰

E ponton érdemes talán megszakítani Ottokár történetének rövid összefoglalását, és kitérni a szöveg forrásértékére, ugyanis a stájer *Rímes krónika* több ponton is téved: számos alkalommal összekeveri Ottó és apja, Henrik herceg személyét, illetve a 14. századi krónikakompozícióhoz képest egészen más sorrendben ismerteti az eseményeket. Utóbbi szerint ugyanis Ottó először Fehérvárott megkoronáztatta magát, majd onnan Budára ment, ahol – Ottokár krónikájának ellentmondva – teljes királyi díszben, a Szent Koronával a fején lovagolt végig a városon.³¹ A stájer *Rímes króniká-*

28 Uo. 352. (1272. jegyz.)

29 Ottokár itt is nyilvánvalóan téved, hiszen ismert, hogy Gentilis bíboros, pápai legátus többször is visszakövetelte a Szent Koronát Kán Lászlótól, aki végül visszaadta azt. Vö. *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia*, I–II. Szerk. KRISTÓ Gyula. Bp.–Szeged, 1992 (a továbbiakban AÖkt). II. 216. 501. sz.; 345. 790. sz.; 376. 863. sz. A szerző a korona történetének ilyen előadásmódjában a *Chronicon Aulae Regie* értesüléseit követi: „Deportabat autem secum de Ungaria sacram coronam in Bauariam, quam apud se usque ad ipsius obitum, ut dicebatur, habuit reservatam.” *Chronicon Aulae Regiae. Excerpta de diversis chronicis additis quibusdam aulae regiae memorabilibus*. Ed. Josef EMLER. Prag, 1884 (Fontes Rerum Bohemicarum 4). 107.

30 A krónika szövegében: „Lazla Weibot”, azaz Kán nb. László erdélyi vajda. Vö. Tudor SÁLÁGEAN: *Un voievod al Transilvaniei: Ladislau Kán 1294–1315*. Argonaut, Cluj-Napoca, 2007. Magyar nyelvű ismertetésére lásd HEGYI Géza: *Új utak a román történetírásban? Erdélyi Múzeum* LXXII(2010). 1–2. sz. 157–160; KRISTÓ Gyula: *Kán László és Erdély* = uő: *Tanulmányok az Árpád-korról*. Magvető, Bp., 1983. 269–300; PÓR Antal: *László erdélyi vajda (1291–1315). Rajzok Erdély múltjából a középkorban*. Erdélyi Múzeum VIII(1891). 6. sz. 433–481.

31 „Qui [ti. Otto] veniens et coronam regni a Vencezlao ablatam petivit sibi dari ac secum ferens anno Domini M° CCC° V° Albam Regalem civitatem petiit, ut ibi coronaretur legitime in regem. Quem Benedictus episcopus Wesprimiensis et frater Anthonius episcopus Chanadiensism in regem inunxerunt et dicta corona regia coronarunt. Inde Budam veniens et in die sollempni... in decoro (!) regio, coronam sanctam habens in capite,

val kapcsolatban régóta tartja magát a nézet, hogy Ottokár inkább szépirodalmi művet, mint hitelesnek tartható történeti munkát írt. A német kiadást jegyző Josef Seemüller is felhívta a figyelmet a krónika számos hibájára, azzal magyarázva e jelenséget, hogy a szerző emlékezetből jegyezte le a krónikát, ami szükségszerűen pontatlanságokhoz vezetett.³² E leginkább kronológiai és genealógiai jellegű (többnyire a fent említettekhez hasonló) tévedések mellett a fiktív történetek tovább rontanak a krónika megbízhatóságán. Azonban a mű forrásértéke nem ebben áll, hanem sokkal inkább abban, hogy pontos lenyomatát adja annak a kornak, amelyben Ottokár élt, illetve részleteiben mutatja be a szerző gondolatait a múlt eseményeiről.³³ Érdekes módon a stájer *Rímes krónika*ban a forrásérték nélküli fikció talán pont Wittelsbach Ottó erdélyi és havasalföldi „passióján” keresztül fogható meg. Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy általánosságban nem mondható el az, hogy a kútfő teljességgel megbízhatatlan, hiszen számos olyan adatot tartalmaz, amelyet más forrással közvetlenül is igazolni lehet.³⁴

A magyar történetírás – egyéb kútfő híján – az események pontosabb rekonstrukciójának érdekében Stájer Ottokár más források által meg nem erősített adatait is igyekezett felhasználni. Esetünkben ez a Szent Korona visszatérésében és Ottó herceg magyarországi kalandjában fogható meg. Legutóbb Skorka Renáta foglalta össze ennek az időszaknak a történetét a *Rímes krónika* értesüléseinek segítségével, illetve az annak forrásul szolgáló művek feldolgozásával.³⁵ Ez alapján elmondható, hogy ma már pontosabban látjuk Kőszegi Iván nádor szerepét Vencel magyarországi uralomra kerülésében és megkoronázásában.³⁶ Stájer Ottokár számol be arról is, hogy Iván nádor milyen erőfeszítéseket tett arra nézve, hogy a Szent Korona Vencel udvarából visszerjen a Magyar Királyságba. Bár a *Rímes krónika* e sorait nyilvánvalóan forráskritikával kell kezelni, annyi azonban mégis látszik, hogy Ottó soproni látogatása után a nádor nem vállalt olyan szerepet a bajor herceg magyar országlásában, mint ahogyan tette azt korábban Vencel esetében.³⁷ A korona Brünnből Dévágig tartó útjának pontosabb rekonstrukciója szintén Ottokár elbeszélése alapján lehetséges, ugyancsak itt olvasható az a jelenetsor, amelyben Ottó és a szászok kapcsolatára derül fény: a

per omnes plateas et vicos incedebat eques cum populo is copioso, ut cunctis se esse regem legitimum publicaret.” *Krónikakompozíció*. 483

32 *Reimchronik*. I. XLIX.

33 A krónika forrásértékére lásd *Rímes krónika*. 47–50.

34 Uo. 70.

35 SKORKA: *Szent Korona*. 91–121.

36 Uo. 104–105.

37 SKORKA: *Mohó farkas*. 104.

bajor herceg szinte egyedül csak bennük bízott.³⁸ Bajor Ottó fogságának és szenvedéstörténetének legrészletesebb bemutatása is e forráshoz köthető.

Noha a *Rímes krónika* számos ponton téved – leginkább kronológiai hiányosságai mutatkoznak meg –, mégis elmondható, hogy értesüléseinek jó része megbízható, hiszen más forrással is alátámasztható. Ottó erdélyi látogatásáról az 1307. február 8-ra keltezett oklevele is tanúbizonyságot tesz, melyet Nagyváradon adott ki,³⁹ illetve egy sor másik diplomatikai forrás is igazolja, hogy Besztercén és Szebenben is megfordult.⁴⁰ Az is okleveles forrással igazolható, hogy korábban találkozott a szászok követivel, akik valóban támogatták őt, és hűséget fogadtak neki. Minderre Budán került sor, pontosan úgy, ahogyan Ottokár erről beszámolt.⁴¹ A kútfő ugyancsak tud a bajor herceg magyar királlyá koronázásáról, de az időponttal kapcsolatban téved, viszont e kérdésben más források is ellentmondanak egymásnak.⁴² Egyedül Ottokár munkája ismerteti részleteiben is Bajor Ottó fogságának történetét. E rész ugyan történetileg hiteltelen, inkább egyfajta jellemfejlődésként fogható fel – ugyanis Ottó hercegből magyarországi viszontagságai során pozitív hőst teremtett –, de nem teljesen légből kapott, hiszen a szerző a történetet ismerhette az *Osterhofeni Évkönyvből*,⁴³ amelynek e része önálló és kiterjedt leírást ad a kor eseményeiről. A bajor herceg ilyenfajta jellemfejlődése és magyarországi kalandjának hosszabb leírása nem függetleníthető Ottokárnak a királyi méltóság sérthetetlenségéről alkotott nézetétől.⁴⁴ Ugyancsak a *Rímes krónika* számol be Ottó abbéli szándékáról, hogy a Kán László vajdával való szövetségét házassággal pecsételje meg. Ottokár e megállapítását általában hitelesnek fogadja el a magyar szakirodalom.⁴⁵

38 Ottokár az erélyi szászokat legtöbbször a *Sibenburgaere* kifejezéssel illeti. Vö. *Rímes krónika*. 61.

39 AOkt. II. 58. 120. sz.

40 *Urkundenbuch zur Geschichte de Deutschen in Siebenbürgen*. I. Hrsg. Franz ZIMMERMANN–Carl WERNER. Hermannstadt, 1892 (a továbbiakban ÜGD I). 274.

41 A követek közül többet név szerint is ismerünk. Lásd uo. 273–274. Vö. SKORKA: *Szent Korona*. 111–113.

42 SKORKA: *Szent Korona*. 113–114.

43 *Annales Osterhofenses*. Ed. W. WATTENBACH. Hannoverae, 1861 (MGH. SS 17). 537–558. A bajorországi osterhofeni premontrei monostorban vezetett évkönyv adatai 1300 környékétől minősülnek önálló forrásadatnak, a korábbi részek ismert kútfők adatainak kompilálásából készültek. Lásd uo. 537–538. A kérdéses rész így hangzik: „1307. Manente in Ungaria domno Ottone rege, ut magi spotenter regnare posset, de consilio quorundam Ungarorum sibi filia ducis Ladizlay Ultrasilvani desponsatur. Set postmodum per insidias ut dicitur Alberti regis Romanorum per Ungaros ipsum Ladizlaum captivatur, ac per annum et amplius in captivitate detinetur. Ubi multas miserias et infinita male perpessus est”. Uo. 554.

44 *Rímes krónika*. 56.

45 SKORKA: *Szent Korona*. 116.

A fentiek fényében érdemes megvizsgálnunk, hogy a *Rímes krónika* milyen adatokat őrzött meg Monoszló nb. Péter püspökről, illetve, hogy azok forrásértéke miben is áll. Amint korábban már említettük, annak ellenére, hogy Ottokár néven nem nevez senkit, igen erős a gyanú, hogy Monoszló nb. Péterről beszél akkor, amikor egy püspök és a szászok egyezségéről esik benne szó. A főpap ugyanis bizonyára jól ismerte az erdélyi német ajkú telepeseket. Erre engednek következtetni a birtokszervezői tevékenységéről fennmaradt források, amely alapján elmondható, hogy a püspök aktívan részt vett a 13. század végén a szász hospesek letelepítésében és jogaiknak biztosításában.⁴⁶ Ismert ugyan, hogy 1277-ben Alárd vizaknai szász geréb fia, János (Gyan) fegyveresei élén kirabolta és felgyújtotta a püspöki egyházat Gyulafehérváron, azonban e támadás mögött inkább a személyes ellentét gyanítható, mint a szász etnikum együttes fellépése az erdélyi püspök ellenében.⁴⁷ A káptalan és a szászok viszonya ugyanakkor nem mondható felhőtlennek. Ennek oka a szászok alkotta kerületeken belüli különböző jogállású személyek tizedfizetési kötelezettségében kerekendő. Az 1191. évi III. Celesztin pápa által adományozott exemptio⁴⁸ a később betelepültekre ugyanis nem vonatkozott, ők továbbra is a püspök fennhatósága alá tartoztak, és nyilván igyekeztek szabadulni a tized megfizetésének kötelezettsége alól.⁴⁹ A vita hosszan elhúzódó pereskedésbe torkollott, amely Péter püspök halála után is folyt a káptalan és a szász egyháziak között. A peres anyag szerint a felek sok esetben főbenjáró bűnökkel vádolták egymást, a káptalan szerint a szászok voltak azok, aki Wittelsbach Ottót az országba hívták, megtették királynak és hűséget fogadtak neki. Ők voltak azok is – legalábbis a kanonokok szerint –, akik az erdélyi püspököt és a káptalant azzal vádolták, hogy tanácsukra és segítségükkel ejtették fogságba Ottót.⁵⁰

46 Kovács: *Dei ecclesia*. 295–297. Vö. *Erdélyi okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez*. I–II. Szerk. Jakó Zsigmond. MNL, Bp., 1997–2004 (Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 26. – a továbbiakban: EOkt). I. 304. nr. 535.

47 Kovács: *Semper meliora*. 11. Vö. *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia*. I/2. *Acta legationis cardinalis Gentilis (1307–1311)*. Pór Antal bevezető tanulmányával. Bp., 1885. 209: „Et quod dicitur de invasione Albensis ecclesie et combustione hominum et quorundam canonicorum et de aliis, que in exceptione sunt, non obstat. Nam si quid de predictis factum est, hoc factum est per quendam nobilem, nomine Johannem, filium Alardi comitis de Salisforio. Qui Johannes voluit ulcisci mortem dicitur patris sui, quam procurasse dicitur episcopus Albensis; collectis consanguineis et amicis, aliqua incendia et hominum cedes fecit. Hoc faciens contra episcopum Petrum et tres canonicos, qui ipsam mortem procuraverunt.”

48 UGD I. 1–2.

49 Az erdélyi szász egyházakra lásd Kiss Gergely: *Királyi egyházak a középkori Magyarországon*. Pécs, 2013 (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 3). 130–142.

50 „Ipsium Ottonem captum fuisse consilio et auxilio episcopi et capituli Transsiluani.” UGD I. 254; vö. AOkt. I. 286. 656. sz.

A káptalan szerint továbbá 1308. február 19-én a szebeniek és a sebesi dékánság papjai ezért fegyveresen vettek elégtételt az erdélyi egyházon.⁵¹ A szászok tagadták a vádakát, szerintük az említett támadást – melyet nem lehet az egész szász egyetem nyakába varrni – az váltotta ki, hogy a kanonokok bizonyos adók miatt bepanaszolták őket a Szentszéknél, és fogságra akarták vetni őket.⁵²

Forrásunk ugyanakkor Péter püspök mesterkedésének is fontos szerepet tulajdonít Ottó bajor herceg fogságra jutásában. Itt Ottokár egyértelműen az erdélyi püspök szájába adja azokat a szavakat, amelyek hatására a bajor herceg végül belesétált a csapdába. Ez nyilvánvalóan Péter püspökön kívül László vajda cinkosságát is feltételezi, azaz Ottokár kimondatlanul kettejük harmonikus kapcsolatára utal. Péter erdélyi püspök és Kán László vajda kapcsolatát a szakirodalmi megállapítások is egyöntetűen békésnek és zavartalanoknak értékelik, melyben szerepe lehet annak is, hogy a megállapítások zöme a jelenséget a püspök és a vajda rokoni kapcsolataival indokolja.⁵³ E rokonság kiléte azonban igencsak kérdéses, hiszen a Péter püspök 1306. évi oklevelében⁵⁴ szereplő *frater noster* kifejezés nem tekinthető perdöntő bizonyítéknak.⁵⁵ Talán az ok-okozati kapcsolat megfordítható: az oklevél azért nevezheti testvérének László vajdát, mivel a püspök és Kán László kapcsolata együttműködőnek volt mondható. A kérdéses forrás továbbá éppen egy László vajda ügyében kiállított fellebbezés, mivel a püspök nem akarta vállalni, hogy tilalommal sújtsa többek közt a vajdát, akire – egyháziak részéről egyáltalán nem szokatlan módon – testvérként hivatkozik.

Az azonban kérdéses, hogy tekinthetünk-e úgy Monoszló nb. Péterre, mint Ottó bizalmas tanácsadójára. A püspök pártállását tekintve ugyanis arra nézve egyetértés honol a magyar historiográfiában, hogy Péter I. Károly híve volt, de kutatói véleménykülönbségek vannak a tekintetben, hogy mikortól sorolható hívei közé.⁵⁶

Monoszló nb. Péter püspököt a krónika okos, ámde ravasz, agyafűrt emberként jellemzi, aki kieszközölte a szászoknál, hogy tegyenek esküt Ottónak. A krónika szerint ő volt a bajor herceg elrablásának kitervelője is. Ottokár olyan fondorlatos szava-

51 AOKt. II. 289–290. 664. sz.

52 Uo. 288. 661. sz.

53 TEMESVÁRY: *i. m.* 108; KOVÁCS: *Semper meliora*. 7; HUNYADI Sándor: *Az erdélyi püspökség és székeskáptalan Kán László vajdasága alatt*. Belvedere Meridionale 33(2021). 1. sz. 24–27.

54 AOKt. II. 47. 92. sz. Vö. EOkt. II. 52. 54. sz.

55 E kétségének már Wertner Mór is hangot adott. Lásd. WERTNER Mór: *Ujabb nemzeti kutatások*. (Nyolczadik befejező közlemény). Turul 26(1908). 128–129.

56 Temesváry szerint a püspök először Vencel pártját fogta, majd pápai nyomásra állt Károly mellé. TEMESVÁRY: *i. m.* 100–106. Kovács Mihai véleménye szerint Péter mindvégig az Anjou trónkövetelő pártját fogta. KOVÁCS: *Semper meliora*. 6. Legutóbb Hunyadi Sándor is amellett érvelt, hogy a püspököt először Vencel király hívei közt kell keresni. HUNYADI: *i. m.* 25–27.

kat adott Péter püspök szájába, amelynek következtében végül Ottó fogságba esett. A püspök, aki először csak névtelenül bukkan fel a forrásban, végül maga lesz az, aki a Szent Korona visszaszerzésében a legfontosabb szerepet játssza, szinte átveszi Iván nádornak a krónika korábbi lapjain játszott szerepét. A *Rímes krónikával* kapcsolatosan több helyen is elhangzott már a vád, hogy elfogultan szól a magyarokról, a szerző történetvezetésében a Péter püspökre aggatott jelzők egyáltalán nem értékelhetők pozitív kontextusban, sőt azok az egész magyarság fölött elmondott morális ítéletnek tekinthetők.⁵⁷ Az utóbbi kutatások azonban inkább arra irányítják rá a figyelmet, hogy Ottokár nem általában a magyarokkal szemben viseltetett ellenszenvvel, hanem művének minden szereplőjét a saját értékrendjének megfelelően ítélte meg.⁵⁸

Ezzel szemben Ottó alakja egyfajta jellemfejlődésen megy keresztül. Első megjelenésekor, mint III. Vencel befolyásos tanácsosa, dőlyfösen bánt Albert német király követivel, és kérkedve mutogatta nekik a magyar koronázási ékszereket. Ezt követően a szerző szinte azonos jellemvonásokkal ruházta fel őt, mint Péter püspököt, ugyanis a bajor herceg – ahogy arra fentebb már utaltunk – ravaszsággal és csellel jutott Magyarországra. Emellett a krónika szószegéssel is vádolta őt, hiszen Linz városában megígérte Albert német-római királynak, hogy a magyar trón betöltésének ügyében kikéri véleményét, ám ezt végül önös érdekekből megszegte. Tulajdonképpen e ponton Ottó személyiségét éppen olyan negatív színekkel festette meg a stájer mesterdalnok, mint az erdélyi püspökét. Magyarországon viszont az újdonsült király sötét tónusú alakja egyre inkább pozitív színezetet kapott, s elfogatása után már-már a keresztény mártírok passiójához hasonlatos ártatlansággal ruházta őt fel a krónikaszerző.

Összegzésként elmondható, hogy Ottokár a hiteles adatokat Ottó herceg és Péter erdélyi püspök történetében is kiszínezte, ahogyan ez a forrásmű egészéről elmondható. Vélhetőleg szerzőnk azért tért ki részleteiben is a bajor herceg kalandjára, mivel érdeklődésének homlokterében és ezáltal a mű fókuszában – annak minden velejárójával és kellékével – a királyi hatalom állt.⁵⁹ A 14. század eleji Magyarországon pedig a királyi hatalom története szétválaszthatatlanul egybeforrott a Szent Koronával és ezáltal Ottó herceggel. Ebben a történetben kapott epizódszerepet Monoszló nb. Péter püspök. A tény, hogy Ottokár ismerte a főpap nevét, arra utal, hogy – akár szóbeszéd szintjén, akár írott forrást használva – rendelkezett valamilyen ismeretekkel az

57 PÓR Antal: *Seemüller: Ottokars Österreichische Reimchronik*. Századok XXVII(1893). 8. sz. 714; CSUKOVITS Enikő: *Magyarországról és a magyarokról. Nyugat-Európa magyar-képe a középkorban*. MTA BTK TTI, Bp., 2015. 88–89.

58 *Rímes krónika*. 57–60.

59 Uo. 67–68.

erdélyi egyházmegyeről.⁶⁰ Péter püspök azonban bizonyára nem tartozott a bajor herceg bizalmas tanácsadói közé – ahogyan azt a krónika sugallja –, illetve Ottó havasalföldi fogsága is csak fikció. Emellett azonban nem lehetetlen, hogy a káptalan és azon keresztül a püspök mégiscsak szerepet játszhatott a Szent Korona elrablásában. Ennek ugyan van okleveles nyoma is, de a fentebb már citált diplomatikai forrás vélhetően a káptalan és a szászok között zajló tizedper hevében felelőlegesen vádak sorába tartozik, amelynek történeti hitele nem áll biztosabb lábakon, mint Ottokár története. Ugyanakkor a vajda, a káptalan és a püspök akár közös politikai célok elérésére is kiterjedő harmonikus kapcsolata azt megengedi, hogy legalábbis feltételezés szintjén elfogadjuk a *Rímes krónika* értesülését.

THE FIGURE OF PETER FROM GENUS MONOSZLÓ AND OTTO OF BAVARIA IN THE *RHYMED CHRONICLE* OF OTTOKAR OF STYRIA

Keywords: *Ottokar von Steiermark; Peter bishop of Transylvania; Ladislaus Kán voivode; Otto von Wittlesbach; Rhymed Chronicle*

Bishop Peter from Monoszló genus and Duke Otto of Bavaria play a prominent role in that part of the *Rhymed Chronicle* of Ottokar of Styria (Ottokar aus der Gaal), which narrates the return of the Hungarian Holy Crown from Bohemia. This short paper seeks to answer the question of the authenticity of the data of the *Rhymed Chronicle* and how the figures of the Bishop of Transylvania and the Duke of Bavaria were portrayed by the author.

FIGURA LUI PETRU DIN NEAMUL MONOSZLÓ ȘI OTTO DE BAVARIA ÎN *CRONICA RIMATĂ* A LUI OTTOKAR DE STIRIA

Cuvinte-cheie: *Ottokar de Stiria; Petru episcop de Transilvania; voievodul Ladislau Kán; Otto de Wittelsbach; Cronica rimată*

Episcopul Petru din neamul Monoszló și ducele Otto de Bavaria joacă un rol proeminent în aceea parte a *Cronicii rimate* a lui Ottokar de Stiria în care autorul narează reîntoarcerea coroanei sfinte maghiare din Boemia. Lucrarea încearcă să deslușească autenticitatea datelor cuprinse în cronică, și analizează modul în care au fost conturate de autor portretele episcopului Transilvaniei și cel al ducelui de Bavaria.

60 Vö. RADEK Tünde: *Az információáramlás jellemzői a Magyar Királyságban a középkori német nyelvű krónikák alapján*. Világtörténet 36(2014). 1. sz. 103–124.